

УДК 371. 132

О. В. ФІГУРА,

кандидат педагогічних наук, начальник кафедри особистої безпеки факультету охорони та захисту державного кордону Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО СКЛАДУ В КОНТЕКСТІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Статтю присвячено характеристиці деяких підходів до оптимізації діяльності науково-педагогічного складу в контексті фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: *оптимізація, діяльність, науково-педагогічний склад, фізична підготовка, майбутні офіцери-прикордонники.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Висока фізична й спортивна підготовленість офіцерів дозволяє зберігати професійну працездатність і навички ефективного управління підлеглими в умовах стресових ситуацій, фізичного й психічного перенапруження, що зустрічаються при несенні служби на державному кордоні майже щодня. Тому зростає актуальність проблеми оптимізації фізичної підготовки курсантів та формування їхньої готовності до виконання військово-професійних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Загальні питання підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності розглядаються в працях Т. Бунеева, О. Діденка, Д. Іщенко, С. Морозова, С. Сінкевича та ін. Проблеми відбору змісту й організації фізичної підготовки майбутніх офіцерів присвячені дослідження В. Антонця, О. Багаса,

А. Мельнікова, О. Мозолева, І. Пісцова, В. Пліска, О. Швеця та ін. Проте в працях науковців, на нашу думку, недостатньо висвітлено процес оптимізації фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, що відповідає умовам сьогодення.

Метою статті є характеристика деяких підходів до оптимізації діяльності науково-педагогічного складу в контексті фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність науково-педагогічного складу вищих військових навчальних закладів підпорядкована освітнім технологіям, які знайшли використання у навчальному процесі. Останніми десятиліттями у вітчизняній педагогіці розвивається така система, як модульне навчання. Модульне навчання характеризується:

випереджальним вивченням матеріалу збільшеними блоками-модулями;

алгоритмізацією навчальної діяльності;

завершеністю й узгодженістю циклів пізнання й інших циклів діяльності.

В основі цієї системи навчання інтегруються накопичені в теорії й практиці ідеї і способи диференціації, оптимізації навчання й проблемності. Залежно від цілей модульне навчання може бути реалізоване за допомогою традиційного або розвивального навчання. Очевидними є необхідність і можливість індивідуалізації навчального процесу при модульному навчанні, що дає можливість індивідуалізувати цілі, зміст і безпосередньо процес навчання за рахунок забезпечення гнучкості в побудові змісту навчання; вибору курсантами власного шляху навчання й темпу засвоєння, змісту навчальної дисципліни.

Навчальну діяльність пропонується диференціювати за трьома рівнями: загальнопідготовчим, прикладним, творчим. Крім того, науковцями [1; 2] виділено п'ять рівнів навченості й приведено методики їхнього визначення, запропоновано технологію тимчасового диференціювання для створення груп вирівнювання. Побудова модульного навчання з урахуванням рівневої і профільної диференціації значно підвищує його ефективність, створює для курсантів адаптивне до їх можливостей і здібностей освітнє середовище.

Можна зробити висновок про те, що технологія модульного навчання дозволяє активно використовувати диференційований підхід, причому з огляду на найрізноманітніші індивідуальні особливості майбутніх офіце-

рів-прикордонників. Однак характер диференціації за модульного навчання змінюється залежно від того, чи служить останнє цілям традиційного або розвивального навчання.

У статті враховано, що зміст та організація технологій диференційованого навчання залежить від критеріїв, покладених до їхньої основи. За характерними індивідуально-психологічними рисами особистості розрізняють диференціацію за віковим складом, сферою інтересів, рівнем розумового розвитку, індивідуально-психологічним типом, рівнем здоров'я.

За масштабом здійснення диференційованого навчання можна виділити загальноузовізвську й внутрішньогрупову диференціацію. Одночасно загальноузовізвська диференціація може включати диференціацію курсантів молодших і старших курсів. Це, у свою чергу, визначає наявність різних умов її організації, різних підходів теоретичного обґрунтування. Внутрішньогрупова диференціація здійснюється викладачем у своїх групах.

Основними видами цілісної педагогічної діяльності науково-педагогічного складу є навчальна, виховна, науково-дослідна робота й робота з підвищення кваліфікації викладачів. Ці види-доданки універсальні і стосуються до всіх типів вищих навчальних закладів. Їхня універсальність поширюється на всі дисципліни, що викладаються у вищих навчальних закладах, у тому числі й на викладання фізичної підготовки. Одночасно вважаємо за можливе у визначенні основних видів роботи викладача фізичної підготовки відмовитися від терміна "робота" на користь терміну "діяльність" через значний, на наш погляд, обсяг поняття останнього: робота – це процес конкретної реалізації діяльності, а не її вид [3; 4]. Крім того, термін "діяльність" видається нам більш доречним з педагогічної точки зору.

Основною діяльністю викладача фізичної підготовки є навчальна діяльність, що пов'язана з характером її впливу на особистість. Закладаючи фундамент для всіх інших видів діяльності викладача, навчальна діяльність є формотворною ланкою, що забезпечує інтегративну цілісність цієї системи. Саме навчальна діяльність викладача фізичної підготовки визначає його виховну, науково-дослідну діяльність і підвищення його кваліфікації [5].

Під навчальною діяльністю викладача розуміємо сукупність дій у рамках навчальної програми й розкладу занять. Через безпосередню зорієнтованість навчальної діяльності викладача фізичної підготовки на курсантів, які включені до реалізації педагогічних концепцій і є реципієнтами знань з фізичної підготовки, ми визначили за можливе розглядати навчальну

діяльність викладача фізичної підготовки поряд з навчальною діяльністю курсантів. У вузькому, точному змісті поняття “навчальна діяльність” наповнюється діяльнісним змістом.

Навчальна діяльність викладача розглядається й у зв'язку з навчальною діяльністю курсанта, тому що діяльність викладача й курсанта в навчальному процесі є природними умовами його реалізації [6]. Крім того, навчання має три компоненти: викладання, учіння і їх зміст. Очевидно, що в названих термінах виявляється навчальна діяльність викладачів і тих, хто навчається, які пов'язані між собою матеріалом, що досліджується. Дослідники відзначають, що до складу компонентів навчання включається викладач, засоби й методи вирішення конкретних завдань засвоєння змісту, ті, хто навчається, а також загальна оснащеність навчального процесу [2]. Відзначаючи цілісність навчальної діяльності в рамках освітнього процесу, Л. В. Волков визначає процес навчання як саморегулюючу відкриту систему, що складається із двох підсистем: діяльності педагога й діяльності учнів. Сполучною ланкою між ними є інформація [7, с. 11].

Таке розуміння діяльності викладача вказує на те, що навчальна діяльність викладача – це специфічний вид діяльності, спрямований на оволодіння суб'єктом (курсантом) узагальненими способами навчальних дій і саморозвитку в процесі вирішення навчальних завдань за допомогою зовнішнього контролю й оцінювання з боку викладача.

Будь-яка діяльність спрямована на розвиток і саморозвиток тих, хто навчається. У зв'язку з цим ми відзначаємо, що організація навчальної діяльності повинна відповідати таким вимогам: 1) діяльність курсантів повинна носити не репродуктивний, а творчий (у всякому разі суб'єктивно-творчий) характер; 2) навчальна діяльність не повинна орієнтуватися на вже досягнутий рівень розвитку компонентів здібностей, а має спрямовуватися на майбутній розвиток; 3) діяльність майбутніх офіцерів-прикордонників повинна визначатися глибокими позитивними мотивами.

Навчальна діяльність викладача фізичної підготовки також повинна відповідати цим вимогам через її безпосередній зв'язок з діяльністю тих, хто навчається. Потрібно мати на увазі, що різні особистісні властивості визначають різні стилі навчальної діяльності, причому курсанти з різними задатками можуть мати однаково розвинені здібності до фізичної досконалості, якщо вони використовують відповідний стиль навчальної діяльності. Цим також визначаються педагогічні умови оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки.

Навчальна діяльність викладача фізичної підготовки є першим й основним видом діяльності. Оптимум, з педагогічної точки зору, тут у тому, що навчальна діяльність викладача має як результат вільне володіння тими, хто навчається, цінностями фізичної підготовки. Усе це, однак, не виключає орієнтації на певний ідеальний образ, коли викладач розвиває максимальний інтерес у курсантів, вимагаючи глибокої усвідомленої мотивації у вивченні фізичної підготовки, що заснована не тільки на одержанні позитивної оцінки відповідно до задатків, але й на майбутніх професійних цінностях.

Іншим компонентом структури цілісної педагогічної діяльності викладача фізичної підготовки є виховна діяльність. Вона визначається як діяльність, спрямована на формування цілісної і всебічно розвиненої особистості курсанта. Настільки широке педагогічне розуміння цієї складової дає нам змогу вважати її, по-перше, відносно самостійним видом діяльності, а по-друге – органічною частиною будь-якого іншого виду діяльності науково-педагогічного складу, де вона орієнтована на формування особистісних якостей майбутнього офіцера-прикордонника. Виховна діяльність впливає на формування особистості курсантів, підвищуючи їхню зацікавленість у досягненні найбільш високих результатів у навчальному процесі й формуючи в них позитивні ціннісні орієнтації в процесі навчання.

Науково-дослідною діяльністю викладача фізичної підготовки є відносно самостійний вид пізнавальної діяльності, що, будучи одночасно органічною частиною навчально-виховного процесу, покликаний науково забезпечити цей процес і сприяти вирішенню загальних завдань вищої освіти. Відносна несамостійність науково-дослідної діяльності викладача фізичної підготовки має, на наш погляд, два боки. Перший – обумовлений специфікою фізичної підготовки у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (обмеження обсягу фізичної підготовки відповідно до вимог навчальної програми). Другий – обумовлений загальними особливостями фізичної підготовки як навчальної дисципліни взагалі.

Ще одна складова системи цілісної педагогічної діяльності викладача фізичної підготовки – діяльність щодо підвищення кваліфікації. Її ядро – повсякденна творча підготовка викладача. Її завершальний етап – стажування в органах охорони державного кордону, де на основі власних досягнень здійснюється системне узагальнення та уточнення досвіду практичної спрямованості викладання фізичної підготовки. Підвищення кваліфікації

повинно відповідати вимогам безперервності й цілісності, також урахувати специфіку професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників.

З погляду педагогічної науки, підвищення кваліфікації викладача фізичної підготовки – це вдосконалення форм і методів викладання, контакти з колегами, які безпосередньо беруть участь в організації фізичної підготовки з персоналом в органах охорони державного кордону, діяльність щодо оптимізації цілісного навчально-виховного процесу. Підвищення кваліфікації викладачів фізичної підготовки є істотним фактором допомоги викладачам-початківцям.

У цьому зв'язку доцільно згадати про таку форму підвищення кваліфікації викладачів, як взаємне відвідування занять, яке має безперервний характер, що повністю відповідає основній вимозі до цього виду діяльності. Незважаючи на те що взаємне відвідування занять вимагає певних витрат часу, значення цього виду діяльності важко переоцінити. Взаємне відвідування занять створює сприятливу педагогічну основу професійної діяльності викладачів. Викладач має можливість бути оціненим іншим викладачем (колегою) професійно й доброзичливо, що дозволяє йому підтримувати себе в достатньо високій професійній формі. Результати взаємних відвідувань обговорюються на засіданнях кафедри й вносяться до спеціального журналу. Це максимально демократизує робочу обстановку й помітно підвищує ефективність навчального процесу.

Основні напрями діяльності викладача фізичної підготовки визначаються технологією педагогічної діяльності [8]. Вона поділяється на дві підсистеми: засоби й методи педагогічного впливу й технічні засоби навчання (ТЗН).

Сфера засобів і методів психолого-педагогічного впливу діяльності викладача фізичної підготовки охоплює автоматизовані прийоми дій, що належать до педагогічної майстерності й педагогічного спілкування з майбутніми офіцерами; з одного боку – це способи викладення матеріалу, з другого – власне способи впливу на курсантів, на їхню емоційно-вольову сферу, спрямовані на найкраще розуміння останніми матеріалу, який досліджується. Головне педагогічне завдання в цій галузі – максимальна доступність матеріалу, що досягається шляхом його відбору з різних джерел, виходячи з того, що фізична підготовка – не мета, а засіб формування особистості майбутнього офіцера-прикордонника. Що ж стосується другого аспекту засобів впливу, ми відзначаємо, що викладач фізичної підготовки повинен

не примушувати курсанта вчитися, а намагатися стимулювати його навчання, у тому числі за допомогою адекватної психологічної орієнтації в галузі впливу засобів масової інформації (наприклад, необхідність і престижність занять фізичною підготовкою). Комплексне поєднання засобів впливу цілком відповідає нашому баченню проблеми педагогічної оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки.

Використання ТЗН становить невід'ємну частину процесу викладання фізичної підготовки. Однак важливо визначити педагогічні критерії оптимальності використання цих засобів для досягнення кращих результатів. Очевидно, викладачеві не варто захоплюватися використанням ТЗН на практичних заняттях, але, не відкидаючи ідею їхнього використання у фізичній підготовці, не виключати й широке використання більш традиційних засобів, зрозуміло, з урахуванням вимог професійно-особистісного підходу й наукової організації педагогічної праці.

Використання ТЗН у навчальному процесі з фізичної підготовки є, на нашу думку, педагогічно виправданим. Очевидно, ТЗН забезпечують оптимізацію діяльності викладача фізичної підготовки тільки за умови грамотної організації роботи з ними як викладачів, так і курсантів, і підбору адекватних навчальних матеріалів.

Надмірне використання ТЗН у навчальному процесі з фізичної підготовки стає фактором деоптимізації цього процесу: відпрацьовування вивченого матеріалу, яким би адекватним він не був, буде утрудненим або неможливим через брак часу на “живу” роботу.

Відзначимо, що використання ТЗН у навчальному процесі з фізичної підготовки є саме педагогічною умовою оптимізації цього процесу, тому що передбачає наявність певних рушійних сил, агента дії оптимізації як процесу, тобто участі особистості викладача й курсантів, а також наявності зовнішніх і внутрішніх мотивів діяльності.

Процес діяльності викладача фізичної підготовки знаходить свою реалізацію в реальних умовах. Розгляд діяльності має відбуватися через аналіз цих умов, що забезпечують її максимальну оптимізацію. Вважаємо за можливе розглядати педагогічні умови й фактори оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки в їхній єдності. Адже будь-яке поняття достатньою мірою штучний конструкт, воно завжди є умовним у певній галузі наукового розуміння.

Отже, педагогічними умовами (факторами) оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки є сукупність елементів, рушійних сил процесу

цієї діяльності. Педагогічний зміст умов і факторів оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки пов'язаний з педагогічним розумінням значених понять. Зупинимося на умовах, за яких можливе успішне вдосконалення організації праці викладача, а звідси, й оптимізації його професійної діяльності:

удосконалення організації праці викладача в єдності з удосконаленням змісту його діяльності з метою підвищення їхньої ефективності;

розгляд удосконалення організації праці не як окремої, а тим більше додаткової роботи, а як функціонального обов'язку кожного викладача;

комплексне проведення роботи з удосконалення організації праці викладача шляхом послідовного вирішення окремих часткових завдань;

колективна участь викладачів в організованому творчому пошуку шляхів удосконалення своєї діяльності.

Незважаючи на те що всі ці формулювання були дані стосовно педагогічного вищого навчального закладу, вони – універсальні, отже, стосуються будь-якого типу вищого навчального закладу. Крім того, їхня універсальність виявляється в тому, що ці умови стосуються оптимізації діяльності викладачів усіх навчальних дисциплін. Однак це – лише педагогічний аспект проблеми умов оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки.

Реалізація всіх перерахованих умов можлива за переосмислення викладачем всієї своєї діяльності з погляду педагогічної психології з позицій професійно-особистісного підходу й наукової організації педагогічної праці.

Якщо вести мову про педагогічні умови й фактори оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки, ми не можемо не відзначити наявність зацікавленості курсанта в набуванні знань, умінь і навичок. Цільове мотивоване навчання курсанта – одна з вирішальних педагогічних умов, що забезпечує оптимізацію діяльності викладача фізичної підготовки. Тільки воно може дати, як показує досвід роботи, позитивні результати, зрушення в рівнях знань і їхньої організації, що дозволяють говорити про якість роботи викладача фізичної підготовки, її ефективність. Курсанти складають той контингент, що утворює середовище реалізації умов оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки.

Разом з тим збалансована, науково-обґрунтована адміністративна діяльність керівництва – начальників кафедр, начальників факультетів, ректорату – також є однією з педагогічних умов оптимізації діяльності викладача фізичної підготовки. У випадку, коли адміністрація не заважає викла-

дачеві в організації його діяльності, надає йому допомогу в цьому, він одержує додатковий стимул удосконалення всіх видів діяльності, спрямованої на мотивацію курсантів до занять фізичною підготовкою.

У випадку достатності попереднього досвіду курсантів в освоєнні фізичної підготовки забезпечується послідовна наступність у частині діяльного компонента, чим створюється необхідний рівень внутрішнього мотиву діяльності, що входить до самої структури діяльності. У контексті нашого дослідження це означає, що ефективність підвищення рівня фізичної підготовки курсантом є тим вищою, чим успішнішим є його попередній досвід навчання, тим вищим є результат, і, відповідно, оцінка його діяльності.

У випадку ж недостатнього рівня фізичної підготовки курсантові доводиться починати освоювати фізичні навички, що не повинне розцінюватися як покарання, а лише як перенесення мотиваційної сфери навчання до іншої площини. Таким чином збуджуються не тільки внутрішні мотиви діяльності, але й зовнішні мотиви престижності вивчення й оволодіння фізичними навичками.

Висновки. Структурна організація занять з фізичної підготовки з урахуванням диференціації рівнів знань курсантів має організаційно-педагогічний аспект вияву. Навчальний процес з фізичної підготовки виявляється оптимально організованим. Такий підхід забезпечує цілісність процесу діяльності викладача фізичної підготовки в умовах виявлення різнорівневої не тільки рухових навичок, але й диференціації рівнів організаційного розвитку всіх суб'єктів педагогічної діяльності.

Перспективами подальших розвідок за обраним напрямом є уточнення мотиваційних підходів до оптимізації навчально-виховного процесу у вищому військовому навчальному закладі у контексті фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список використаної літератури

1. Антошків Ю. М. Взаємозв'язок рівня загальної та спеціальної фізичної підготовленості в системі професійно-прикладної фізичної підготовки перемінного складу вищих закладів освіти Міністерства надзвичайних ситуацій / Ю. Антошків, Ю. Петришин // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць. – Львів : НВФ “Українські технології”, 2004. – Т. 3. – Вип. 8. – С. 6–10.
2. Методика фізичного виховання в ліцях з посиленою військово-фізичною підготовкою : навч. посібник / за заг. ред. Г. А. Єдинака. – Кам'янець-Подільський : ПП Пантук С., ПП Мошинський В., 2003. – 196 с.

3. Лошицька Т. І. Модельно-цільові характеристики фізичної підготовленості юнаків призовного віку в системі фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 “Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення” / Т. І. Лошицька. – К., 2007. – 22 с.
4. Макаров Р. Н. Профессиональная надежность и пути конструирования целевой модели физической подготовки специалиста / Р. Н. Макаров // Фіз. підготовленість та здоров'я населення : зб. матеріалів міжнар. наук. симп. – Одеса, 1998. – С. 12–15.
5. Ануфрієв М. І. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посіб. / М. І. Ануфрієв, С. С. Бутов, О. Ф. Гіда. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 337 с.
6. Скиба С. А. До питання управління фізичною підготовкою особового складу Збройних Сил України в сучасних умовах / С. А. Скиба // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць. – Львів : НВФ “Українські технології”, 2005. – Вип. 9. – Т. 3. – С. 293–298.
7. Волков Л. В. Биологические и педагогические основы современных технологичный спортивной подготовки детей и молодежи : учеб. пособие / Л. В. Волков. – Варшава : Академия физической культуры, 2001. – 44 с.
8. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1995. – 290 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Блощинський І. Г.

Стаття надійшла до редакції 1.11.2013.

Фигура О. В. Оптимизация деятельности научно-педагогического состава в контексте физической подготовки будущих офицеров-пограничников

Стаття посвящена характеристике некоторых подходов к оптимизации деятельности научно-педагогического состава в контексте физической подготовки будущих офицеров-пограничников.

Ключевые слова: *оптимизация, деятельность, научно-педагогический состав, физическая подготовка, будущие офицеры-пограничники.*

Fihura O. V. Optimization of scientific and pedagogical staff activity in the context of future border guard officers' physical training

The article is devoted to description of some scientific and pedagogical staff activity optimization approaches in the context of future border guard officers' physical training.

Keywords: *optimization, activity, scientific and pedagogical staff, physical training, future border guard officers.*